

Збигнев Русек

ДУМАМ 'DICERE'

Говоренето като общуване между хората е процес, който съпровожда човечеството от самото му начало. Тази типично човешка дейност в различните езици се назовава с голям брой глаголи, т. нар. *verba dicendi*. Дефинирането на тези глаголи не е лесно. Според Е. К о з а ж е в с к а¹ *verba dicendi* са част от глаголите, които означават комуникация, а те от своя страна — част от глаголите, означаващи информиране.

Глаголите, означаващи комуникация, се разделят на два вида: за означаване на словесно изказване и за означаване на писмено изказване. *Verba dicendi* са само тези, с които се означава словесно общуване.

Verba dicendi се разделят на няколко класа според своята семантика: дискурсивни глаголи, глаголи за означаване на равностепенна релация и метаезиково изказване, глаголи за изказване с различни комуникати, глаголи за неравностепенна релация и изказване с усложнена модална рама, глаголи за учленителна дейност².

Тази статия е посветена на един глагол, който означава 'dicere' — **думам** — на неговата история, етимология, семантика, синтаксис и ареал на разпространение.

В старобългарския език глаголът *dumati* не се среща. Не го документира даже Пражкия речник — най-големият речник на старобългарския език.

В староруския език глаголът *доумати*, *доумаю* има значение 'осъждам, съветвам се, консултирам се, мисля, възнамерявам' (X — XI в.)³. В съвременния руски език глаголът *думать* има значение 'мисля (putare)':

Миклошич^{3а} отбелязва *доумати*, *доумаж*, *доумаюши* със значение 'putare' и го документира с данни от Летопис на Переславий Суздалски (XIII в.) и от съхранявания в Народната библиотека във Виена Сръбски патерик (XIV в.).

Глаголът *dumati* се среща във всички славянски езици освен в лужишките и в полабския⁴, но със значение 'dicere' е познат само в българския език.

Има много трудове, посветени на етимологията на глагола **думам** и неговите деривати. Праслав. *dumati* е производно от съществителното *duma*⁵, което повечето автори смятат за германска заемка, без да посочват точна в семантично и морфологично отношение изходна форма: гот. *doms* 'съдебно решение, съд, слава' се различава по значение и по род от бълг. *дума*, до което

по-близко по значение би било англос. *dom* 'мнение, присъда, съд, слава, събрание', стнорд. *domr* 'съдебно събрание'. Някои смятат, че пс. *duma* е сродно с ие. *dhou-ma*. Това не е убедително от семантично и словообразователно гледище⁶.

В. Мартинов⁷ причислява интересуващата ни дума към групата от твърде несигурни германски заемки. Ст. Младенов се изказва в полза на домашния произход на *duma*, която свързва с гр. $\psi\upsilon\mu\omicron\varsigma$ 'дъх, живог, ум, мисъл, дух, душа' от ие. **dhumo*. Посочвайки съвпадането на славянските значения с гръцкото, известният етимолог подчертава архаичността на българското значение 'дума, реч'. Обяснението на Младенов се приема от А. Стендер-Петерсен и В. Кипарски. Излизайки от пие. значение 'дума', Якобсон свързва формата *duma* с църковносл. *одмѣти сѧ* 'да отговоря', словен. *odmeti* 'същото', *odmeti se* 'отбия се (за глас)', *odum* 'ехо, отзоваване на викане', *odumeti se* 'отразя се с ехо, отзова се на викане, пробудя се'. Според авторите на Праславянския речник някои фонологични и морфологични особености затрудняват свързването на съставяните тук думи. А. Вайан също се изказва в полза на домашния произход на *duma*. Според него *duma* е резултат от контракция на *do-uma* (nomen postverbale от *do-umě(va)ti* 'забелязвам, помисля, дам си сметка'). Отрембски, като защитава схващането за славянски произход на *duma*, допуска метатеза от първоначално *mud-*, което свързва с лит. *mausti, maudžiū* 'тъжа, желая, пожелавам страшно', гот. *maudjan* 'припомня', пс. *myslъ* < **mudslъ*. За славянски произход на *duma* се изказва също и Махек. Според него *dumati* "je u Slovanŭ domáci, jeho zaklád vznikl přesmykem z **mud-*, které věží v **mud-sli* > *myslъ*, a ma přibuzenstvo v něm. *ver-mu-ten* 'domnívati se' a v ř. $\mu\upsilon\delta\omicron\varsigma$ 'slovo, řeč'. Коренното *u* вместо очакваното *y* според автора се дължи на влияние на семантично близката дума *umъ*.

Значението 'dicere' на глагола *думам* се появява в българския език късно — едва в новобългарския период. Най-рано е засвидетелствувано съществителното *дума*. Откриваме го във Влахобългарските грамоти. Присъствува в грамотата от 1415 г., където четем: *тѣм ради, ако ви ест волѣ и хѣтѣние да стоите на рѣч, азъ да знам; ако ли сте хѣватиле другъж дѣмъ, а ние да знамо, како щемо учинит* (грамота. ССХ, 250). В преписа от XVI в. на "Повест за Акир Премъдри" забелязахме деривата *думник* 'светник': *и рекохъ емѹ доумници егѡ: о прѣмъдрости твои, исправакше (а се нниа съб егѡ анаданъ, зане наоучень есть) всѣкѡи прѣмъдрости от него, да тио тамо да поидеть*⁸. Й. Иванов превежда *доумници* чрез 'боляри'. Глаголът *думам* е документиран едва в XVII в. и се характеризира с голяма фреквентност.

В Копривщенския дамаскин⁹ *думам* със значението 'dicere' се употребява 276 пъти. Среща се във всичките форми, характерни за българската глаголна система, включително и глаголът от свършен вид *подумам*.

Що се отнася до синтаксиса на глагола *думам*, той е типичен за глаголите със значение 'dicere'¹⁰. Глаголът е триаргументен предикат. Два от аргументите имат предметно отношение, третият е непредметен. В семантично отношение

глаголът спада към класа на *verba dicendi*, които означават неравностепенна персонална релация (пасивно участие на втория актант — адресат) и изказване на същността с неусложнена модална рама¹¹. Пример: **Тѣа думы думать праведньщитѣ господину исуу христу прѣд судището** (с. 145). Тук всичките позиции са попълнени с аргументите — **праведници** е производител на изказа (агенс), **господин Иисус Христос** — адресат на изказването, **думы** — аргумент във функцията на производ (резултат от дейност). Среща се също аргумент във функцията на производ, изразен чрез непряка реч: **Истина думам вам, че сте сториле добро на тѣа моите братѣа мничките**. Тук референтът на аргумента производ има статус на подчинено изречение, въведено със съюза **че**¹².

Често се среща ситуацията (също и в този паметник) да няма информация за другия актант (адресат на изказа): **А той се и още поучи да дума хытры думы да ее по гулем ѿ сичкыте людѣе** (с. 124). Също се вижда употреба на глагола в повелително наклонение: **Рекоха му думай нам и недеи дума на цара** (с. 41). Тук **думам** е сказуемо на императивно изречение, което е референт на аргумента производ във формата на привеждане (тук сложно съчинено изречение).

В този текст много често позицията на аргумента на производ не е попълнена: **И други грѣшници плачаху се само и думаха ми**.

Както се вижда, глаголът **думам** в този дамаскин се употребява често: среща се във всички форми и изпълнява различни синтактични функции. Неговият синтаксис е характерен за *verba dicendi*. Той не е единственият глагол със значение 'dicere' в този дамаскин, покрай него се употребяват и глаголите *казвам*, *река* и др. Обаче тук не се среща нито един път основният днес глагол със значение 'dicere' **говоря**.

В Троянския дамаскин, също от XVII в.¹³, глаголът **думам** се среща често, но тук неговата фреквентност е по-малка. По данни от индекса **думам** (несв. вид) се среща в текста 33 пъти (в различни форми), а глаголът **подумам** — 37 пъти (също в различни форми). Фактическата му фреквентност е по-голяма. Що се отнася до синтаксиса на глагола, в този дамаскин в сравнение с Коприщенския се забелязва по-малко разнообразие на конструкциите. Много рядко тук се среща референт на аргумента производ във форма на непряка реч. Ето един пример: **Дума чловѣкъ дете е видѣль чюдна божийа работа**. Много често референт на аргумента производ изобщо не се среща: **Дума валаам сынъ вешровъ**. Най-често, както в други текстове, референт на аргумента производ е привеждането: **И слъзы му течаха изъ очите, и думаше: где ли е онова врѣме, когато дръжах на главата си сватых тайнь христовъ..., Евреиѣ рѣжаху на Мѡисейа, и думаха му: Защо ты нас изведе ѿ Египтъ**. Глаголът **думам** се среща и във функцията на допълнение във форма, застъпваща някогашен инфинитив: **Дете още не можах нищо да думать, а тие подумаха днес тѣа думы...**

Освен **думам**, със значение 'dicere' в този дамаскин се отбелязват и глаголите *казвам* (много често), *река* (също много често), *хоротя* (няколко пъти). Не се среща глаголът **говоря**.

Както се вижда в коментара на Е. И. Дьомина, **думам** се среща и в Тихонравовия дамаскин¹⁴. Авторката привежда няколко примера с този глагол. И в тях няма нито едно изречение, в което референт на аргумента производ да е непряка реч, а не се среща и привеждане — позицията на този аргумент остава най-често непопълнена. Напр.: **И като си думаха единъ други и рече братъ царевъ. И зе да дума съсъ шнъзи момъ.** Понякога във функцията на аргумента производ е номинална фраза¹⁵ със съществителното **дума**, както в примера: **И думат си сичкыте думы, и хората струватъ като и сега ные така.**

В по-късен (с едно столетие) паметник, в Славянобългарската история на Паисий Хилендарски от 1762 г., положението е съвсем друго. В преписа на Софроний от 1765 г. глаголят **думам** изобщо не се среща, а в Котленския препис от 1781 г. той е употребен 7 пъти. Тук не се срещат такива разнообразни синтактични конструкции. В този текст глаголят **думам** е няколко пъти без референт на аргумента производ и на аргумента адресат: **шни най право и най чисто думат словенски языкъ и много речи прилични на болгарски языкъ думать** (11а — 11б). Тук глаголят има значение 'зная да говоря'. В съответния фрагмент от преписа от 1765 г. намираме глагола *всѣдѣть*.

Също така се срещат конструкции с референт на аргумента производ във форма на привеждане: **Затова се каалъ и думалъ: Фуртуно великаа и нуждо, защо ми лъще не допусти да поживѣа, да оумрахъ на войска витезски сас мечъ в рукахъ моихъ** (18а — 18б). Глаголят тук има значение 'dicere'. Информацията за втория актант (адресат) не е изразена експлицитно чрез непряко допълнение в дателен падеж, а имплицитно (чрез референт за вътрешно привеждане във формата на вокатив)¹⁶. В съответния фрагмент на преписа от 1765 г. е употребен глаголят *глаголати*.

В един много важен паметник от 1824 г. — Рибен буквар на Петър Берон — глаголят **думам** се среща доста често — 25 пъти. Употребен е в различни синтактични конструкции. Във фрагмента **Тогази ще начена да показувамъ на пинакидата със показалець и да думам А. Б. В. Г. Д., и прочаа, а дѣцата ще ма послѣдовать** във функцията на референт на аргумента производ е употребено привеждане. Срещат се и конструкции с аргумент производ във формата на непряка реч като напр. **Свкрату думаха, чи единъ хортува злѣк за него.** Тук също се явява референт на аргумента за втория актант (адресат на изказа).

Обаче конструкциите с референт на аргумента производ във формата на привеждане са по-чести. В Рибния буквар те са доста фреквентни, особено в раздела "Различни истории". Примери: **А то си простре раката, та показваше съ перстатъ си и думаше: от този ми дадохте, и от този, и от този...; Често думаше Алезандръ: по многоу сѣмъ должень Аристотелу чи ма научи, а не Филипу, чи ма роди...; А фѣлософатъ терпѣше якъ и думаше: бѣй мучителю, кожата Анаѣарова бѣишь а не Анаѣарха.** В последния пример информацията за втория актант (слушател на изказа) е изразена имплицитно (чрез референт за вътрешно привеждане във формата на вокатив).

Може да се дадат повече такива примери не само от Рибния буквар, понеже привеждането е най-честата и най-универсалната форма за изразяване на аргумента производ. Привеждането е характерно не само за българския език, но и за други езици, както славянски, така и съвсем различни като напр. английския, в който непряката реч е по-усложнена, отколкото в славянските езици (срв. характерното за него *consecutio temporis*).

Глаголът **думам** не е характерен за съвременния български книжовен език. Речникът на съвременния български книжовен език (ред. Ст. Романски)¹⁷ дава глагола с квалификация народно и привежда 2 значения: 1) говоря, казвам, приказвам; 2) (диал.) наричам, именувам. Той съдържа много малко примери с този глагол, при което нито един от тях няма референт на аргумента производ във форма на непряка реч, а само привеждане. Примери: **Проклет да е! — дума.** **Къде ти, думам им аз, ще ме вземе Станко.** В последния пример референт на аргумента производ е въпросително изречение.

Често се среща изречения без референт на аргумента производ: **Слушам — думала на майка си — мъчно ѝ било, че дружките ѝ се изпоженили, а тя още стояла.**

Речник на българския език на БАН¹⁸ дава глагола **думам** с бележка диалектно и привежда примери, в които аргумент производ е изразен чрез непряка реч, но те са по-редки от примерите с привеждане: **Думам, че моето момиче и твоята бабичка се не надпяват вече, бяла глава; Легендата дума, че куршум не го хващал.** В последния пример аргумент във функцията на агенс (автор на изказа) е абстрактно име (метафора — персонификация), а за втория актант (адресат на изказа) няма никаква информация.

Разбира се, референт на аргумента производ по-често е привеждането. Но може да бъде също и повелително изречение, както е в примера: **Ти мене слушай — думаше ѝ назидателно той.** Тук всичките позиции на аргументите са попълнени.

Що се отнася до разпространението на глагола **думам** в диалектите, от Българския диалектен атлас (том III, карта № 301) излиза, че глаголът **думам** се употребява в следните места:

1. Като единствен глагол със значение 'dicere' се употребява в: Кюстендилско (Горни Кортен, Долни Кортен, Радловци, Скриняно, Дождевица, Блатец, Лозно), Радомирско (Чуковец, Долни Раковец, Долна Диканя), Разложко (Горно Драглище, Долно Драглище, Гоздево), а също и в Родопите — Смолянско (Смилян — *думем*, Влахово — *думим*, Бориково — *думим*, Сивино — *думим*), Маданско (Долен Рудозем — *думим*, Елховец — *думем*, Битина — *думем*, Чепинци — *думем*, Пловдивци — *думем*).

2. Покрай други глаголи със значение 'dicere' глаголът **думам** се употребява в Кюстендилско (Бобешино — покрай *лафуем*, Каменичка скакавица — покрай *вревим*, Таваличево — покрай *вревим*, Друмохар — покрай *вревим*, Длъхчево, Саблар — покрай *вревим*, Баксево — покрай *вревим*), Софийско (Мърчаево —

покрай *зборувам*, *оратим*), Станкедимитровско (Бистрица — покрай *вревим*), Разложко (Добърско — покрай *врева*), Санданско (Златолист — покрай *приказувам*), Смолянско (Фатово — покрай *лаховам*, Буково — покрай *лафовам*), Маданско (Мъглица — покрай *лафем*, *голчем*, Бориново — покрай *голчем*).

Том I (Югоизточна България) не дава карта за *verba dicendi*. Том II (Североизточна България) има карта, № 282, но не съдържа глагола *думам*. На тази карта са отбелязани следните глаголи със значение 'dicere': *приказвам* (с най-много пунктове), *хортувам* (също с голяма фреквентност), *говоря*, *гъргя*, *гълча* (с малко пунктове).

В Проект за "Идеографски диалектен речник на българския език" (от Ст. Стойков и М. Младенов)¹⁹ има статия за глаголи със значение 'говоря, приказвам, вода разговор', сред които е и глаголът *думам* с локализация. Според този проект глаголът *думам* е разпространен върху по-голяма територия, отколкото е според данните от атласа. Той се употребява в следните места: Белградчишко (Рабиша), Белослатинско (Попица), Врачанско (Зверино, Малорад), Кюстендилско, Оряховско (Хайредин), Пещерско (Козарско, Пещера), Преславско (Драгоево), Поповско (Долен, Борисово), Разградско, Разложко, Радомирско, Смолянско (Арда), Софийско, Станкедимитровско (Бобошево), Санданско (Хотово, Цапарево), Трънско (Д. Мелна), Хасковско (Узунджово), Ямболско.

От статията на В. Дървошанов²⁰ излиза, че глаголът *думам* със значение 'dicere' се употребява в затворена територия в малешевския и кочанския диалект в Източна Македония, а също в единични пунктове в западномакедонски диалекти: Ржаново (Струшко), Кнежино, Попоец (Кичевско), Волино и Конско (Охридско).

Според други източници глаголът *думам* със значение 'dicere' се среща също и в с. Тръстеник (Плевенско)²¹, Доброславци (Софийско)²² и в софийския говор²³.

В някои говори глаголът *думам* има едновременно значенията 'dicere' и 'putare' като в банатския говор²⁴ и в Ново село (Видинско)²⁵.

Срещат се и производни от глагола *думам*: *думежлив* 'приказлив' (Смолянско, Маданско, Ардинско), *думлив* 'приказлив', (Софийско, Маданско, Златоградско²⁶, а също в Кюстендилския²⁷ и софийския диалект²⁸), *думане* (Тръстеник²⁹ — Плевенско, и Ихтиманско³⁰).

В Райковски дамаскин (средата на XIX в., Райково, Смолянско) намерих голям брой *verba dicendi*. В увода Маньо Стоянов пише: "Езикът му е чисто среднородопско наречие, без каквото и да било влияние на църковнославянската традиция, така характерна за другите дамаскини"³¹. Въпреки високата фреквентност на *думам* в този текст, не намерих нито един пример, в който във функцията на аргумента производ да бъде непряка реч. Най-често в тази функция имаме привеждане, например: *Пак царет му са пусмиваше и кашмероваше гу и му думаше: виш как борже варвиш със чисмете Георгие*. В този пример

аргумент производ е повелително изречение, а информацията за втория актант е изразена чрез непряко допълнение във формата на лично местоимение в дателен падеж. Разбира се, среща се и употреба на **думам** с привеждане във формата на съобщително изречение, даже сложно с няколко подчинени: **И цар Диоклетиано са чудеше и думаше на тие людие, дету сидеха сас негу: мене ми се прави, оти сее рабути ние са юнаки, ами са е магие сборкани.**

Често в ролята на референт на аргумента производ се среща номинална фраза. Напр: **Такива думи му думаше царет. Истина думат християните.**

Изречения, в които като аргумент производ имаме название на текст, особено съществителното **дума**, се срещат често в този дамаскин. Тук имаме също определение — в първия пример изразено с местоимение, а във втория — със съществително (абстрактно), което прецизира вида на изказа. Има и конструкции без аргумент производ: **Наистина, аз низнаем за когу ми вие думате.**

В друг родопски текст — Записките на Марин Караджов от Чепеларе (от началото на нашия век) — глаголят **думам** със значение 'dicere' се среща само 1 път в подчинено изречение, въведено със съюза **че**: **Плачет и казуват, че думали Турците да ги изколет една нош.** В този текст основният глагол със значение 'dicere' е **казвам**, а други не се срещат.

В Западна България, както вече споменах, глаголят **думам** се среща често. Той има голяма фреквентност в народните песни и приказки — във фолклорни материали от Разложко, Софийско и Ботевградско се откриват много примери с употреба на този глагол. Среща се в различни синтактични конструкции като 3-аргументен предикат с попълнени по различен начин позиции на аргументите. Аргумент производ е най-често привеждането, както е в примера: **Та на Янкула думаше: Янкуле, маре Янкуле, а послушай таа баба, кату пе'е шчо нариче.** Тук всички позиции на аргументите са попълнени. Често въобще няма информация за втория актант, като напр.: **Още мома дума не издума и юнак си на порти пристигна.** Тук се среща глаголят от свършен вид **издума**, а в ролята на аргумента производ е съществителното **дума**: **Фного думи издумаа.** Също така се отбелязват употреби на глагола **думам**, при които на мястото на аргумента производ се намира обстоятелствено пояснение за означаване на езика на изказа: **По друм мина малка мома, гръчки пе'е, влашки дума.** Също така се среща употреба на глагола **думам** в повелително наклонение, като напр.: **Думай, Злате думай, думай на макия ти мене да те даде.** Тук всички позиции на аргументите са попълнени.

В друг пример (**Нека дума кой каквото иска**) няма изобщо информация за втория актант (адресат на изказа); във функцията на агенс имаме въпросителното местоимение **кой**, а в ролята на аргумента производ намираме относителното местоимение **каквото**.

В народните песни от Разложко не се среща употреба на глагола **думам** с референт на аргумента производ във формата на непряка реч.

Обикновено агенс и адресат на изказа е човек [+hum], но в текстовете често се срещат и изкази, в които в ролята на агенс се явяват животни, а даже и неодушевени предмети като резултат от метафора — персонификация³². В примера **Опот нег кон продума: Чорбаджо, аджамо, стига стоя, стига слуша** агенсът е животно [+anim], а информацията за втория актант е изразена имплицитно чрез референт във формата на вокатив, а в примера **Гората е продумала: Та къ не кю да повейна, да повейна, да посахна** агенсът е предмет [-anim: гора]. Глаголът тук е от свършен вид — **продумам**. Такива примери, в които агенсът е нелице [-hum], даже неодушевено същество [-anim], са чести в народните песни. Напр.: **Да се жениш кога Дунав дума, Да се водиш кога риба пее!, Ега би ю цевеке продумало!, Та и престори камен да дума, камен да дума, риба да пе'е.**

Срещат се и положения, при които на мястото на втори актант (адресат на изказа) е употребено [+anim] вместо [+hum], както в примера **Стоян на коня думаше: Натамо, коноу, сас мене, А хавам мош ли двамина?**

Както беше посочено, глаголът **думам**, характерен за българския език, има голяма честотност особено в дамаскините, където гъмжи от *verba dicendi*. Неговият синтаксис, характерен за глаголите със значение 'dicere', не се е променил принципно в историята. В диалектите се установява известно ограничение спрямо фреквентността на референта на аргумента производ във формата на непряка реч, особено в народното творчество, където тази форма на неговата проява въобще не се среща. Там често явление е метафоричната употреба на глагола **думам**, която представлява персонификация, с агенс одушевено същество [+anim], а даже и неодушевено [-anim], срещу обикновената поява в тази функция на лица [+hum].

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж.: Е. Kozarzewska. *Czasowniki mowienia we wspolczesnym jezyku polskim*. Warszawa, 1988, с. 7—20.

² Ibid., с. 37—38.

³ **Этимологический** словарь славянских языков, ред. О. Н. Трубачев, вып. 5, Москва, 1978, с. 154—156.

^{3a} F. Miklosich. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae, 1862—1865, с. 181.

⁴ **Słownik prasłowiański**. Tom V. Dъгати — Dъравъ. Wrocław etc., 1984, с. 92.

⁵ **Słownik prasłowiański**. Tom V, с. 92; F. Sławski. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Tom I, A—J, Kraków, 1952—1956, с. 179.

⁶ F. Sławski. *Op. cit.*, t. I, с. 179, а също **Български** етимологичен речник, ред. В. Георгиев, т. 1, С., 1971, с. 446.

⁷ Схващанията на В. Мартинов, Ст. Младенов, А. Стендер-Петерсен, В. Кипарски,

Р. Якобсон, А. Вайан, Я. Отрембски и В. Махек се привеждат по изложението им в *Этимологический словарь славянских языков*, вып. 5, Москва, 1978, с. 154—156 и *Słownik prasłowiański*, t. V, Wrocław etc., 1984, с. 89—91 (с библиогр. бележки).

⁸ **И. Иванов.** Старобългарски разкази. С., 1935, с. 239.

⁹ **Л. Милетич.** Копривщенски дамаскин. — *Български старини*, II, С., 1908.

¹⁰ **Е. Kozarzewska.** Op. cit., с. 41—71.

¹¹ **Ibid.**, с. 31—38.

¹² **Ibid.**, с. 48.

¹³ **А. Иванова.** Троянски дамаскин. Български паметник от XVII век. С., 1967.

¹⁴ **Е. И. Демина.** Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII века. Исследование и текст. Часть III. С., 1985, с. 222—223.

¹⁵ **Е. Kozarzewska.** Op. cit., с. 60.

¹⁶ **Ibid.**, с. 52.

¹⁷ Том първи. А — К, С., 1953, с. 299.

¹⁸ Том IV. Деятелен — Е. С., 1984, с. 474—475.

¹⁹ *Бълг. език*, XIX, 1969, кн. 2, с. 165—166.

²⁰ **В. Дрвошанов.** Глаголи со значење 'зборува' (dicere) во македонските говори.

²¹ **Д. Евстатиева.** Лексика на говора на с. Тръстеник, Плевенско. — *Българска диалектология. Проучвания и материали*. VI, С., 1971, с. 169.

²² **Л. Гълъбов.** Говорът на с. Доброславци, Софийско. — *Българска диалектология. Проучвания и материали*. II, С., 1965, с. 77.

²³ Вж.: **З. Божкова.** Принос към речника на Софийския говор. — *Българска диалектология. Проучвания и материали*. I, С., 1962, с. 247.

²⁴ **Ст. Стойков.** Лексиката на банатския говор. — *Трудове по българска диалектология*. 4. С., 1968, с. 74.

²⁵ **М. Сл. Младенов.** Говорът на Ново село, Видинско. — *Трудове по българска диалектология*. VI, С., 1969, с. 224.

²⁶ **Български етимологичен речник**. Т. I, с. 446.

²⁷ **М. Сл. Младенов.** Из лексиката в Кюстендилско. — *Българска диалектология. Проучвания и материали*. VI, с. 141.

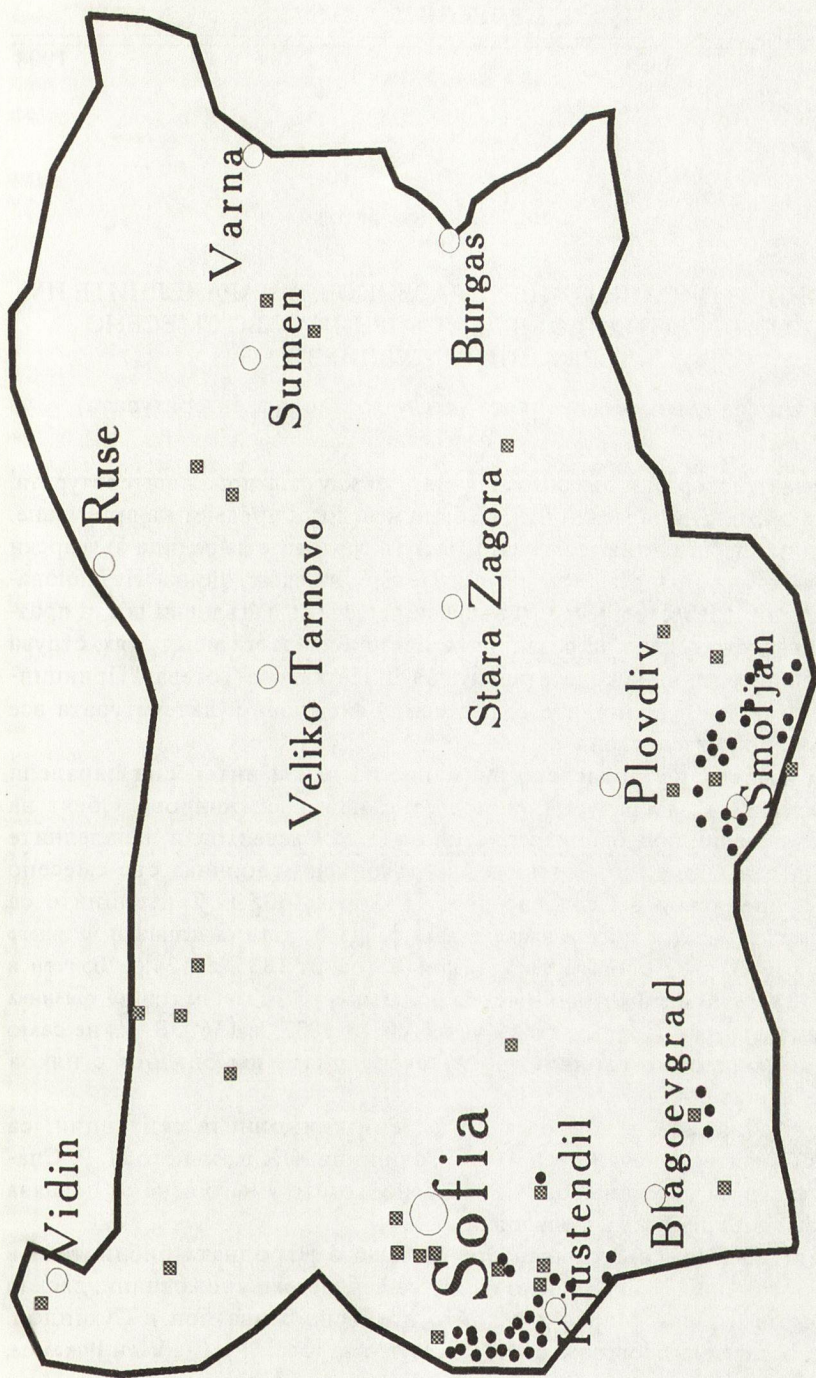
²⁸ **Г. Попиванов.** Софийският говор. — *Сборник на Бълг. академия на науките*, XXXIV, С., 1940, с. 280.

²⁹ **Д. Евстатиева.** Цит. съч., с. 169.

³⁰ **М. Сл. Младенов.** Лексиката на ихтиманския говор. — *Българска диалектология. Проучвания и материали*, III, С., 1967, с. 61.

³¹ **М. Стоянов.** Райковски дамаскин. — *Родопски сборник*, Т. III, С., 1972.

³² **G. Lakoff, M. Johnson.** *Metafory w naszym życiu*. Warszawa, 1988, с. 56—57.

— глаголят думам по данни от БДА

— глаголят думам според Идеографския речник на българския език